

mégis kevesen próbáltak választ adni a kérdésre: „A magyar királysági, illetve az erdélyi rendiség mekkora mértékben állt Bocskai pártjára, vagy maradt meg a Habsburg-dinasztiából származó magyar uralkodó hűségén?” (364. old.) Pálffy bemutatja, hogy az eseményeknek milyen összetett, nehezen kifejezhető szövedéke készitette, sőt sodorta Bocskai Istvánt olyan helyzetbe, amelyet a Habsburg-hadvezetés és a magyar király dezertálásnak, katonalázadásnak minősített. Úgy véli – amire Horn Ildikó és Dominkovits Péter egy-egy friss tanulmánya is utal –, hogy „a már kezdetben is sokszínű – és többcélú mozgalom támogatottsága sem a Magyar Királyságban, sem az Erdélyi Fejedelemségben korántsem volt olyan egyértelmű, mint azt az elmúlt fél évszázad összegzései sugallták” (365. old.). A nemzeti romantikus szellemiségű történeti munkák Bocskai mozgalmát függetlenségi harcként értelmezik, és hiába beszélt több kiváló történész is következetesen felkelésről, a történelemkönyvek túlnyomó része máig a függetlenségért folytatott szabadságharcnak nevezi. Pálffy két opponense is szabadságharcként definiálna minden mozgalmat, amely „a társadalom egy része számára a szabadság/a felszabadulás érzetét hozza”. Pálffy ellenvetése: „ennek következetes alkalmazása esetén a teljes kora újkori magyar történelmet [...] gyökeresen át kellene írunk, úgymond szabadságharcok folyamatos sorozatává.” (uo.)

Pálffy Géza könyve nagyszabású vállalkozás, amelyet másfél évtizedes kutatómunka és publikációk hosszú sora készített elő. Az egyes fejezeteket tudományos konferenciákon és cikkekben már korábban a közönség elé tárta, és a viták eredményeit beépítette munkájába. Szilárd alapon álló, rendkívül átgondolt, világos szerkezetű könyvének rendszerezett tudásanyaga könnyen beépíthető volna az iskolai tananyagba. Ezt segítik elő az összegzések is az egyes fejezetek végén, továbbá az összes fontosabb konklúzió összefoglalása az utolsó fejezetben. A már emlegetett táblázatok mellett hasznosak a mellékletben közölt színes térképek, genealógiai táblázatok is, és igazi kuriózum az a

mostanáig ismeretlen dokumentum, amelyen a II. Habsburg Ferdinánd 1618. évi pozsonyi koronázásán felvonultatott zászlók színes képe látható.

Pálffy Géza monográfiája szívesen látott jövevény azoknak az új tanulmányoknak a sorában, amelyek a Habsburg Monarchia és tagállamai között fennálló, sokrétű kapcsolatokat vizsgálják a kora újkorban. Bízunk abban, hogy kutatásainak világos, követhető érveléssel alátámasztott, olvasható formában megírt eredményei eljutnak az olvasóközönséghez, és segítenek felülírni nem egy, a magyar és közép-európai történetírásban megcsontosodott tévhitet.

BOBORY DÓRA

G. Etényi Nóra: Pamflet és politika

**A HATALMI EGYENSÚLY ÉS
MAGYARORSZÁG A 17. SZÁZADI NÉMET
PROPAGANDÁBAN**

EHarmattan Kiadó, Bp., 2010. 432 old., 3700 Ft

Kovács András akadémikus, a Babeş-Bolyai Egyetem professzora *Épületek emlékezete. Nevezetes épületek Erdélyben* című könyvének (Bp., 2007) kolozsvári bemutatóján, 2007. június 5-én az Erdélyi Fejedelemség, a Magyar Királyság és a nyugat-európai kapcsolatok kutatásának szükségességéről beszélt. A már elért eredmények között említette G. Etényi Nóra műveit, amelyek a kora újkori „Németföld” Magyarországról szóló híreit elemzik. Ő ma – Kovács András szavaival – az e tárgyú hír- és kommunikációvizsgálat „legkiválóbb szakértője”. Véleményét magam is osztom, és ha G. Etényi Nóra frissen megjelent könyvével kapcsolatban van néhány kritikai észrevételem, azt a fenti elismerés fenntartásával teszem meg, a szakmai diskurzus felkeltése szándékával.

G. Etényi Nóra legújabb könyvének témája a történelem kortárs tükröztetése. Az izgatja, hogy a „hírcsatorna” XVII. századi formálói miképpen tették értelmezhetővé koruk nagy

történelmi eseményeit, miképpen irányították és manipulálták a híre éhes befogadói közeget. A hír artikulációinak interdiszciplináris szemléletű vizsgálata számos olyan magyarázathoz is elvezet, melyek segítenek megérteni a történelem prezentálásának egykorú módszereit. A politikusok populáris dramatizált párbeszédei a röplapokon, az uralkodók évfordulóhoz fűződő naptárlapok, a hetilapi tudósítások új szint jelentettek a történelem megismertetésében. Mindezt ily adatgazdagon és meggyőzően G. Etényi előtt kevesen feszegették. Forrásbázisa elsősorban a pamflet, mely szigorú értelemben véve gúnyiratot jelent, s így több értelmező szótár szerint a paszkvillus műfajával rokon. Ő azonban a pamfleteket jóval tágabban értelmezi, mint a politikai és kulturális elit színvonalas irodalmi alkotásait. E széles körben elterjedt műfaj látta el a napi politikai polémia, az elvi deklaráció, a közéleti elmélkedés, a bel- és külpolitikai elemzés feladatait. Hogy e pamfletnek nevezett politikai írásművek e szélesebb együttese milyen általános tulajdonságokkal jellemezhető, hogyan definiálható, azt a szerző inkább olvasójára bízta. Maga a könyv bevezetőjében nem szól terminológiai kérdésekről, mintha idegenkedne a „porosz” szemléletű, zárt, fogalmi meghatározásoktól.

Tanulmánykötetének első fejezete (*Beszélgetésjáték és hatalmi átrendeződés*) három írást fog csokorba: *Döntéshozók színjátéka. Politikai beszélgetésjáték 1688-ból, Beszélgetésjátékok virágkora, Hatalmi egyensúly propagandája*. Amit beszélgetésjátéknak nevez, tulajdonképp a politikai kommunikációnak az az új műfaja, amely az országos politikát irányító emblematikus személyiségek vitriolos beszélgetéseit rögzíti írott formában; röpiratműfaj, amelyből kellő forráskritikával kirajzolhatók a kontinens hatalmi koordinátái és ütközőpontjai. Meggyőző, ahogy a szerző kimutatja, milyen döntő szerepet játszott a politika híreinek közvetítésében – részben a kibontakozó iskolai színjátékos és az udvari játékok hatására – a drámaformához közeledés. A „theatrum politicum” gondolatának előtérbe kerülésére már Bene Sándor is felhívta a figyelmet (*Theatrum politicum*).

Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a kora újkorban. Kossuth Egyetemi, Debrecen, 1999). G. Etényi Nórának a XVII. század utolsó harmadával foglalkozó elemzései mindezt a politikatörténet látószögéből világítják meg.

Színház és politika összefüggéseinek kutatásából azonban mind Etényinél, mind Benénél hiányolom a művészettörténet tanulságainak bevonását. A korabeli grafikusok zöme szorosan kapcsolódott a commedia dell'arte világához, és a rögtönzött népi vígjátékok szcénáit vetette papírra. Jacques Callot metszetei a firenzei városi társadalom egyes rétegeinek emblematis alakjait jellemezték, értékelték (*Capricci di varie figure*, Firenze, 1617), később kiterjesztette vizuális-mentális tanulmányait a különböző európai nációk jellegzetes figuráinak ábrázolására is. Az a megoldás, hogy a „beszélgetésjátékokban” egy-egy történelmi személyiség „képez le” egy egész nemzetet, Callot-nak és követőinek nemzetkarakterológiai tanulmányaira támaszkodik. (Callotra Galavics Géza is hivatkozik, amikor Bottyán János kuruc tábornok külföldön karikírozott, kifigurázott alakját vizsgálja. Galavics Géza: A Rákóczi szabadságharc és az egykorú képzőművészet. In: Köpeczi Béla et al. [szerk.]: *Rákóczi-tanulmányok*. Akadémiai, Bp., 1980. 465–510. old.)

G. Etényi Nóra további következtetéseket is levon egy új forrás elemzéséből. Ez a röpírat a *Drama dithyrambicum* (1688), amely akár egy ötfelvonásos, 51 szereplős dráma szöveggönyvének is tekinthető. Az egykori Német-római Császárság területén igen elterjedt lehetett, hiszen példányait számos német város közgyűjteménye őrzi. Beszélgetésjáték, amelyről G. Etényi feltételezi, hogy „esetleg több szerző művéből állította össze egy jól tájékozott szerkesztő” (50. old.). Széles külpolitikai körképet nyújt, a szemlélete nem mondható a Habsburgok iránt elfogultnak, sőt az evangélikus vallásszabadság melletti elkötelezettsége kirívó. Orániai Vilmos Angliája, XIV. Lajos Franciaországa, a birodalmi városok problémája, a vatikáni politika és természetesen a törökűzés kérdései mind terítékre kerülnek a beszélgetésekben. Meglepő a magyar rendi érdekekre, a

Wesselényi-összeesküvésre, Erdélyre, Thökölyre irányuló figyelme.

Wesselényi alakja Thököly 1684-es kiáltványában is felmagasztosul. Itt érdemes lett volna felvetni, hogy miközben a Wesselényi-összeesküvés résztvevői iránt egyre megértőbb lett a Német-római Birodalom politikai pamfletirodalma, a kortárs török történetírók is „kifaragták” idoloikat Zrínyi Péterről és társairól. Így Zrínyi Péter mártíromságát a szultán érdekében született áldozatnak tartották, amiért az Oszmán-háznak kötelessége az árván maradottakat, sőt házastársaikat is megvédeni. Nyugat és Kelet kommunikációs stratégiáira, összefüggéseire már csak amiatt is figyelni kell, mert a könyvben elemzett pamfletirodalomból (pl. Wilhelm Marteau 1688-ban, Kölnben kiadott pamfletjéből) kiderül, hogy az európai hatalmi harcok megértéséhez elengedhetetlen az ázsiai történelem ismerete. 1688-ra tehát mind keresztény, mind mohamedán oldalról egyféle kisajátítási hullám tapasztalható a Wesselényi-összeesküvés főszereplőivel kapcsolatban. A *Drama dithyrambicum* a magyaroknak békejobbot, megegyezést kínáló lojális szemléletével, melyet G. Etényi Nóra tételről tételre kimutat, azt példázza, hogy a bécsi kormányzat időnkénti túlkapásait ellensúlyozni próbálta az a kialakulófélben lévő politikai közvélemény, amelyhez e kiadványok szólnak: az európai politikai eseményeket és az újsághíreket figyelemmel kísérő polgári-értelmiségi körök tagjaihoz.

A XVII. század vége a beszélgetésjátékok pamflettipusának a virágkora; ezt követően a német sajtópiac alapvető változás állt be, s a délnémet kiadók a szöveges közlendők mellett a látványos metszetek kiadására specializálódtak.

Aki ma az Európai Unió eszméjének mentális-vizuális gyökereit kutatja, haszonnal forgathatja G. Etényi Nóra kötetét, amely a török fenyegettségben felnövekvő európai egység gondolatát a képekkel illusztrált pamfleteken is kimutatja. A tenger nyi példa ismertetése meghaladná e recenzió kereteit. Fontosabb rámutatnunk, hogy az is kiderül, hogyan dolgozott az egykorú, ám személyét legtöbbször eltitkoló pamfletíró. Bizony úgy, ahogy a modern politikai

karcolatok szerzői: újsághírekből. A kötetnek tehát nagy érdeme a hírek kommunikációjának bemutatásán túl a hírszerzés útjainak feltárása is.

E politika- és kommunikációtörténeti kutatások alapján G. Etényi Nóra is csatlakozik Habermasnak a reprezentatív nyilvánosságról kifejtett koncepciója kritikusaikhoz. A kora újkori „nyilvánosság nemcsak a hatalom legitimitásának a hangsúlyozását jelenti, hanem lehetőséget ad a hatalomgyakorlás kritikájának a megjelenítésére is” (74. old.). Magam is ezt hangsúlyoztam tanulmánykötetem (*Jelkép, ritus, udvari kultúra*. L'Harmattan, Bp., 2009) fűlszövegében. Az elemzett gúnyiratok szinte mindegyikébe beköltözött az egyre erősödő polgári értelmiségi réteg véleménye, a szavakban, képekben megfogalmazott fintor egy avitt nemesi értékrenddel szemben. Sőt a nemzetközi nyilvánosság névtelen figurái – kereskedők, katonák, cselédek – is felbukkantak egy-egy pamflet szereplőiként. A szerző konklúziójában persze országra szabottan mérlegeli, melyik országban mely társadalmi rétegek élhettek a nyilvánosság fórumaival. G. Etényi Nóra a politika- és nyelvtörténészek várható örömeire kibányászta a pamfletirodalomból azokat az új állameluméleti kulcsszavakat, amelyeket azután a központi kormányzat is „felkapott” és használni kezdett.

A könyv második nagy fejezete a *Változó portrék a propaganda tükrében* címet kapta. Öt tanulmányt tartalmaz: *A császár változó arcai: I. Lipót almanach royalokon; A választófejedelmek lehetőségei: II. Miksa Emánuel és a magyar hadszíntér; Modernizált „önarckép”: Wolfgang Julius Hohenlohe török elleni küzdelme; A magyar politikai elit és a nemzetközi nyilvánosság; Fordulópontok Thököly Imre korabeli nemzetközi megítélésében.*

Az *almanach royal* műfaja a XVII. század végén jött divatba. Egyoldalú, látványos naptárlap volt, amelyet általában egy-egy uralkodó előző évi sikereinek bemutatására terjesztettek Európa különböző udvaraiban. I. Lipót számára már 1661-ben készült ilyen. A szerző otthonosan igazodik el a fiatal uralkodót „felfényező” jelképek világában. Itt talán

azt is meg kellett volna jegyezni, hogy I. Lipót az egyik legbetegesebb személyiség volt a Habsburg uralkodók között. Ifjúkorában folytonosan rettegtek az életéért, uralkodói nimbuszát már csak ezért is erősíteni kellett a reprezentáció eszközeivel. (Zrínyi Miklós 1655-ben I. Lipót betegségeit látva a Habsburg-ház lehetséges kihalásán aggódott.) A betegeskedő uralkodót a naptárlapok mégis az élni akarás, sőt az életerő mintaképeként mutatták be. Végül is sokáig uralkodott, és megélte, hogy a naptárak mint a török elleni háború hőseit, Európa szabadítóját ünnepelték. A „Nap fényével” ünnepelt I. Lipót egyértelműen rivalizált a Napkirállyal, XIV. Lajossal. G. Etényi Nóra bemutatja, hogyan segítette a Habsburg-családba beházasodó II. Miksa Emánuel bajor választófejedelem politikai fölemelkedését a császári propaganda. Számomra elgondolkodtató tanulság, hogy a vívődő, a Haditanáccsal többször összevesző, innsbrucki magányába gyakran visszavonuló Lotharingiai Károlynak mégis volt annyi politikai érdekérvényesítő ereje, hogy a bajor választóval szemben ki tudta vívni terveit megvalósítását a bécsi kormányzatnál. A Wolfgang Julius Hohenlohe Neuensteinben 1699. február 15-én megrendezett gyászszerzetartásán mondott temetési beszéd kiválóan példázza, hogyan „kozmetikázzák”, milyen formában hagyták az utókorra egy katonáember emlékét. A temetési prédikációt Christian Höbern, Hohenlohe grófság szuperintendense és udvari prédikátora tartotta. Az 1663–1664. évi nagy török hadjárat kivédésére a magyarországi hadszíntérre vezényelt – a Rajnai Szövetség katonáit vezető – Hohenlohe és Zrínyi Miklós között köztudottan sok súrlódás, konfliktus támadt. A prédikátor katonai szakértő módjára állítja szembe Zrínyi lobbánékony, a személyes katonai virtusra építő magatartását Hohenlohe, a higgadt katonai stratégá attitűdjével – természetesen az utóbbi javára. G. Etényi Nóra könyvének nagy érdeme az ezzel kapcsolatos, eddig ismeretlen röplapok feltárása.

A hírnév terjesztése a szöveges magyarázattal ellátott képes röplapon a század utolsó harmadában vált a politikai befolyásolás bevett eljárás-

sává. A magyar katonai és politikai elit a röplapokon keresztül jutott el a nemzetközi nyilvánossághoz. A „nemzetközi jelenlét” a Magyar Királyság vezető személyiségei számára politikai súlyuk megmértetését jelentette. Elsősorban olyanok kerültek be a nemzetközi nyilvánosságba, akiknek már hagyományaik voltak a röplap-terjesztésben. Például Pálffy Károly, akinek lovas portréja bekerült egy császári hadvezéreket dicsőítő sorozatba (1688). A nyugat-európai jelenlétet a legmarkánsabban Thököly Imre alakja reprezentálja. G. Etényi meggyőző magyarázata szerint a nyugat-európai Thököly-kultusz a protestánsok rokonszenvével indokolható.

A könyv harmadik, záró fejezete *A műfajok sokszínűsége: A befogadó közönség megnyerése* címet viseli, s három tanulmányt foglal magába (*A politika új szimbólumai: az európai balett, a küzdőtér és a laboratórium, A populáris szimbólumok: A kártya és a fürdő; Magyar vonatkozású Törkenliedek*). A harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béketárgyalások szelleme a politika üzeneteit artikuláló röpiratirodalomra is hatott. A hadszínterek propagálása mellett egyre fontosabbá vált a tárgyalóasztalok sakkjátszmája, a tárgyaló felek „balettjének” bemutatása. A táncnak mint politikai-nemzeti önkifejező eszköznek komoly hagyományai voltak – a szerző is emlékeztet Balassi Bálint kanásztáncára I. Rudolf 1572. évi magyar királlyá koronázásakor. Mondhatni: a tánc lett a politikai ellenfél békés „froclizálásának” eszköze. XIV. Lajos francia király a táncmultságain például kedvvel öltözött német-római császárnak. A tánchoz hasonló békés politikai szimbólum a „laboratóriumi kohó”, amely a természettudományos kísérletezéssel párhuzamot vonva az államelméleti gondolkodást is tapasztalatokon alapuló következtetési rendszerként fogta fel.

Annak bizonyítására, hogy a nagypolitika üzenetei karikatúrisztikus formát öltve popularizálódhatnak, a kártyajátékok képi világát tárja elénk a szerző. A kártya is egyfajta pamfletként működik, amikor a császári propaganda például Pfalzi Frigyes lejáratására a vaddisznó feliratot, a lutheránus Vilmos György branden-

burgi fejedelem képeként szamarat mutat.

Kiváló és jól adatolt felismerés, hogy a fürdő közkedvelt politikai szimbólummá vált a hatalom politikai, katonai krízisének bemutatására. Egy 1622-ben, a császári oldalról terjesztett, többféle változatban fennmaradt röpirat szerint Ernst Manssfeld a fürdőmester, akinek túlságosan forró fürdőjében a jelenlévők kénytelenek javaikat „kiizzadni”. A szerző kevésbé aknázza ki a Magyar Királyságban és az Erdélyi Fejedelemségben terjesztett röpiratok vizsgálódása tárgyához illeszkedő tanulságait. Mit mond például Kemény János a Habsburgok ellen angol pénzen hadakozó Ernst Manssfeldről? „Ugyan úgy is láttam, sok helyeken csúfságképpen leképezték, hogy egy nyulat írtak ülve s német fodrot nyaka körül.” (*Kemény János önéletrása. Kemény János és Bethlen Miklós művei*. S. a. r. V. Windisch Éva. Szépirodalmi, Bp., 1980. 73. old.) A XVII. századi német propaganda érdeklődése Magyarországra iránt nem független attól, milyen párhuzamos magyarországi jelenségekre tudott építkezni. Két további adalék: Pázmány Péter 1635 májusában a pöstyéni fürdőben akarta megtéríteni a református Bethlen Pétert (Heltai János; Bethlen Péter és Pázmány. *OSZK Évkönyve 1982–83*. Szerk. Kovács Ilona. Bp., 1984. 421. old.), a Wesselényi-összeesküvés pedig közismerten a stubnyai fürdőben szerveződött.

A *Törkenliedek* (népénekek) a nagypolitika leszűrődő információiból, a törökkérdésről szóló közösségi élményekből formálódtak, és több mint háromszáz évig a hírterjesztés széles körben ismert műfaját jelentették. Minthogy a szerző egészen a nikápolyi csatáig nyúl vissza a népénekek gyökereinek vizsgálatában, felvetném a népénekek és a harci kiáltások kapcsolatát. A keresztény sereg Szent Lászlóra utaló harci kiáltása – „Lancelot” – ugyanis az „oltalmazó király” legkollektívabb élményét rögzítette. (Vö. Szabó Péter: Nádasy Ferenc és Pálffy Miklós vitézi kultusza. In: *Tata a tizenöt éves háborúban. Annales Tatarsenses* I. Szerk. Fatuska János. Tata, 1998. 139–148. old.) Szinte a magyar nyelvű históriás énekek párhuzama-

ként jelentek meg a *Türkenliedek* a németföldi népénekekben, egyházi fohászokban. A műfaj tájékoztató, erőt adó üzenete a társadalom legszélesebb köreit szólította meg. Itt megint hiányolom a magyarországi párhuzamok megemlítését. Amikor például Homonnai Drugeth Bálint, Bocskai hadvezére, telve bizonytalansággal, török segédhadakkal Érsekújvár alá vonult, naplójában feljegyezte: „énekelnék az Úrnak igen kedves énekemet: Erős várunk nekünk az Isten etc., ezek a bégek izenék, hogy elhitték ők azt.” (Homonnai Drugeth Bálint naplója. In: *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn*. Kiad. Csonka Ferenc és Szakály Ferenc. Európa, Bp., 1988. 108. old.)

A kötet ráébreszti az olvasót: korántsem mai sajátosság az, hogy a politika igénybe veszi, s törekvéseinek megfelelően manipulálja a médiumokat. A kora újkorban kialakuló, megdöbbentően korszerű kommunikációs mechanizmus feltárása adja e könyvnek a szakmai frissesség és a „naprakészség” értékeit. Az alávetett társadalmi csoportok nem engedték, hogy a hatalom mindent „lenyomjon a torkukon”, s megteremtették saját hírfórumaikat – ennek bizonyítása szintén fontos eredmény. A politikát, a történelmet szemlélni, közvetíteni, értékelni, a velük kapcsolatos híreket kisajátítani, a hatalom közleményeit befogadni, véleményezni vagy elutasítani – mindezen fontos kérdésekre a XVII. századi történeti forrásanyag bemutatásával, elemzésével G. Etényi Nóra napjaink számára is tájékoztató, érdekes válaszok sorával szolgál.

Szabó Ildikó: Nemzet és szocializáció

A POLITIKA SZEREPE AZ IDENTITÁSOK
FORMÁLÁSÁBAN MAGYARORSZÁGON
1867–2006

*L'Harmattan, Bp., 2009. 3344 old.,
3200 Ft*

A politikai szocializáció mint kutatási téma megjelenése óta több tudományág metszéspontjában helyezkedett el (politológia, szociológia, pszichológia, történettudomány). Könyvében Szabó Ildikó, reflektálva a téma által megkövetelt sajátos igényekre, arra a hiánypótló feladatra vállalkozott, hogy napjaink politikai szocializációs folyamatait komplex történeti-szociológiai-politológiai vizsgálati keretben értelmezze.

A politikai szocializáció fogalmát a francia politikai szocializációs irodalom klasszikusa, Annick Percheron művei, valamint Peter Berger és Thomas Luckmann *A valóság társadalmi felépítéséből* belátásai keretezte fogalmi mezőben értelmezi. Eszerint a „politikai szocializáció az egyén és a politikailag megformált társadalom közötti interakciók egész életen át tartó folyamata”, melynek során kialakulnak az egyén állampolgári sajátosságai (demokratikus attitűdök, állampolgári viselkedésformák, politikai preferenciák stb.), illetve újratermelődik az állampolgári kultúra (21. old.). Szabó szerint minden társadalmat jellemez egy *szocializációs modell*, ami nem más, mint a szocializáció formális (iskola, civil szervezetek) és nem formális (család, kortárs csoport, média) tényezőinek és hatásmechanizmusainak összessége. Míg a nem formális szocializációs tényezők a politikai identitások kialakításában, addig a formális szocializációs tényezők az állampolgári magatartás kialakításában játszanak nagyobb szerepet.

A politikai szocializáció fenti – a szakirodalom által gazdagon tárgyalt – ágensei mellett Szabó bevezeti az „alaptematika” fogalmát. Ezt olyan „történelmileg építő és a nyilván-

nos kommunikációban kidolgozódó témaegyüttesként” definiálja, amely „(a) folyamatosan értelmezi a makroközösség tagjainak egymáshoz és a közösségen kívül lévőkhez való viszonyát és (b) identitásukon keresztül próbálja őket bevonni a közösségi, illetve a politikai színtérre”. E sajátosságok okán tekinti az alaptematikákat „a politikai szocializáció generációkon átívelő, világméretű alakító, diszkurzív ágensének” (31. old.). Három, az európai történelem során a politikai szocializációban kiemelten fontos alaptematikát különböztet meg: *vallási, nemzeti és demokratikus* (illetve a napjainkban formálódó *európai*). Az alaptematikák történetileg egymásra épülnek, egymással keverednek, ugyanakkor saját történelmi dinamikájuk is van (kanonizálódnak vagy meghaladják őket).

Az európai történelem leghosszabb szakaszában a vallási alaptematika volt meghatározó, monopóliuszerepe a vallás és az állam szétválásával ért véget. A 19. századtól a nemzeti alaptematika került előtérbe, ekkortól a „nemzet” vált a mindennapi életvilág konstituens keretévé. Ettől kezdődően a nemzet kategóriája nem pusztán a közösség önmeghatározását fejezte ki, hanem egyfajta „olvasórcsként funkcionált”, a gazdasági, politikai problémák is rajta keresztül értelmeződtek (39. old.). Kifejezetten a nemzeti tematika közvetítésére nem alakult ki különálló intézményrendszer – szemben a vallással, amelyet az egyház, és szemben a demokratikussal, amelyet az iskola közvetített. (A nemzeti intézményeknek [pl. múzeumok, közszolgálati médiumok stb.] jelentős szerepük volt ugyan a nemzeti identitás kialakításában, elsődleges céljuk ettől mégis eltér.) Ezért a nemzeti identitás kialakulása elsősorban informális csatornákon, valamint a másik két alaptematika közvetítő rendszerének közreműködésével zajlott. A modern nemzeti tematika alternatíváját – az azt egyértelműen soha ki nem szorító – demokratikus (és újabban az európai) tematika nyújtotta, mely elsősorban a demokratikus állampolgári magatartás mibenlétére vonatkozik. A demokratikus alaptematika tartalmát – szemben a nemzettel, melyet elsősorban a pártok és a népszerű